

Kincsek az értéktárakból

A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvényt 2012 tavaszán fogadta el az országgyűlés. A törvény értelmében a nemzeti értékek megővendő értékek, azok azonosításában, rendszerezésében, adataik nyilvántartásba vételében és folyamatos frissítésében, gondozásában a megyei önkormányzatok működhetnek közre. E törvény alapján a megyei önkormányzatok megyei értéktárat hoztak létre, melyek segítségével azonosítják, jegyzékbe veszik és minél szélesebb körben megismertetik közigazgatási területük nemzeti értékét, egyúttal gondoskodnak azok fennmaradásáról. A megyei értéktárak jelentik a Nemzeti Értéktár középső szintjét, míg az alsót – ahol létrejöttek ilyenek – a települési értéktárak képviselik. Az értékek szakterületenkénti kategóriái a következők: agrár- és élelmiszergazdaság, egészség és életmód, ipari és műszaki megoldások, kulturális örökség, sport, turizmus és vendéglátás, természeti környezet és épített környezet.

Most induló sorozatunkban a megyei értéktárakba felvett, nyilvántartott kincsek közül válogatunk.

Erkel Ferenc szülőháza és életműve (Békés megyei Értéktár)

Az Erkel Ferenc Emlékház (Erkel szülőháza, Gyula) 1795-ben épült, mint németvárosi iskola és tanítói lakás. Az épületet többször is átalakították. 1829-30 telén megrongálódott és részben összedőlt, s azt követően klasszicista stílusban építették újjá.

Ifj. Erkel József, Erkel Ferenc édesapja 1807-ben kezdte meg tanítói működését a németgyulai iskolában. A hagyomány szerint Erkel Ferenc a ház sarokszobájában látta meg a napvilágot. Itt töltötte gyermekkorát, egészen gimnáziumi tanulmányai megkezdéséig. Az iskolai szünetek idején és később felnőttkorában is gyakran visszatért ide. A család 1841-ig lakott a mai Emlékházban.

A házat többször is helyreállították, majd 2011-ben, Erkel Ferenc születésének kétszázadik évfordulójára a kiállítás és az épület teljes korszerűsítésen esett át.

A Gyulán született Erkel Ferenc (1810-1893) gyermekkorától kezdve, édesapja révén a zene közelében élt. Nagyvárad és pozsonyi tanulmányai után házi zenetanárnak szegődött Kolozsvárra. Pesten először 1834-ben mutatkozott be, majd ott telepedett le. Több színháznál volt karnagy. 1837-től harminc éven át a Pesti Magyar (később Nemzeti) Színháznál volt első karmester és zenei vezető. Nevéhez fűződik a magyar nemzeti opera, mint műfaj megteremtése. Nyugati operák mintáira támaszkodva, a XIX. század magyar verbunkos zenéjének felhasználásával és újraértelmezésével viszonylag egységes nemzeti operanyelvet alakított ki. Legismertebb operái a Hunyadi László és a Bánk bán. A zene mellett neves sakkozó is volt.

Az Erkel Ferenc Emlékházban, a Mester szülőházában az iskola és lakóház kettőssége jelenik meg. Egykori osztálytermében egy XIX. századi tantermet alakítottak ki, míg az épület további három helyiségében a család korábbi otthonát mutatják be. Az udvaron hangversenyek lebonyolítására alkalmas tér, illetve élő sakk játszására alkalmas színpad kapott helyet.

A deszki szerbek hímzés- és textilkultúrája (Csongrád megyei Értéktár)

A deszki szerb otthonokat évszázadok óta jellegzetes textíliákkal díszítették. A családban a szövés az asszonyok dolga volt, amellyel jórészt kielégítették a családtagok vászonszükségletét. A hófehér, selyem finomságával vetekedő szerb vászonhoz csak a különböző vastagságú pamutot kellett beszerezni. A csíkosan szőtt, vég nélkül készített szerb vászonnak tömördek rendeltetése volt a család életében a születéstől a halálig. A szőtt textília mindkét végére jutott díszítés, attól függően, hogy szövéskor hogyan helyezték el a csíkokat.

A szerb vászonból készült népviseleten lévő *jellegetes aranyhímzések*, díszítéseket elsősorban női és férfiingeken lehetett látni. Vannak olyan családok, akik három-négy nemzedék óta nagy szeretettel és ragaszkodással őrzik a gazdagon hímzett ingeket. A hímzés kompozíciójában az alulról induló, kecsesen hajladozó ágat egy hosszú visszahajló levél szeli át, felette ötszirmú nagyobb virág, kisebb virág, egy bimbó és nefelejcs látható. A főmotívumokat apró leveles nefelejcs csokrok, bimbós-leveles ágak egészítik ki.

A *szerb főkötőket* bársonyból vagy brokátselyemből készítik, a jellegetes domború aranyhímzést vékony fémszállal, apró öltésekkel varrják rá, majd apró flitterekkel és kiegészítésként színes (zöld, piros, sárga, rózsaszín) gyöngyökkel díszítik.

Indoklás az értéktárba történő felvételre: Magyarországon egyre növekszik a kiemelt örökségi helyszínek száma, de nem csak az épületekkel, természeti területekkel kell foglalkozni, hanem a meglévő helyszíneket „megtöltő” tárgyakkal, azok használatával, az ott élő emberekre gyakorolt hatásukkal. A megóvás, fenntartás és megőrzés három különböző, de mindenképpen elengedhetetlen feladat. Ezt a munkát, akár csak az egész örökségi mozgalmat az jellemzi, hogy szoros kapcsolatot kell fenntartani a múltat képviselő idősebb emberekkel, és létre kell hozni a kapcsolatot az ifjúsággal is. A jelenkor felelőseinek kell arról gondoskodnia, hogy a következő nemzedék felkészülten vehesse át a stafétabotot. Felkészülésükkel párhuzamosan az a felelősség is minket terhel, hogy legyen mit átadnunk, vagyis kultúránk örökségi értékeit. Mindezek a kulturális örökségek értékesek számunkra, közös kincsnek tekintjük, és sokat teszünk a megőrzésükért is. Ehhez megfelelő tájékoztatás, korszerű információmenedzsment szükséges, mert e nélkül nem tudja felhívni magára a figyelmet, nem tud közkinccsé válni az örökség. Ennek szervezésére, technikai háttérének kidolgozására, megvalósítására megfelelő ismeretekkel, eszközökkel és gyakorlattal kell rendelkezni.

A dusnoki rác nemzetiségi hagyományokat őrző rendezvények (*Bács-Kiskun megyei Értéktár*)

A horvát nemzetiségen belül is külön nemzetiségi csoportnak számít a rácság. Bács-Kiskun megyében két rác település van: Bátya és Dusnok. Hiszünk, hogy Dusnok élen jár a rác hagyományok ápolásában, hiszen a falunap (Rác Pünkösöd) és a Rác Fonó is a rác kultúra megőrzését célozza megyei szinten is. Mindkét rendezvényre rendszeresen meghívunk horvát csoportokat a megyéből, sőt az anyaországból is. A Rác Pünkösödöt országosan is a rácok egyik legnagyobb ünnepeként tartják számon.

Dusnok kulturális élete olyan gyökerekre támaszkodhat, amelyek szilárd értékeket biztosítanak a mai, némileg értékzavaros világban. A település hagyományai, népszokásai igen jelentős részben az itt élt rác nemzetiséghez kötődnek. A kulturális életben megjelenő rác, avagy horvát elemek súlya lényegesen nagyobb, mint azt pusztán a statisztikák alapján gondolhatnánk, és a település belső és külső arculatához is igen jelentős mértékben járul hozzá.

A rendszerváltást követő években merült fel az ötlet, hogy Dusnokon is falunapokat kellene szervezni – a település nemzetiségi jellegére tekintettel – *Rác Pünkösöd* néven. A kétnapos szabadtéri rendezvény célja kezdettől fogva az volt, hogy a dusnoki családok, valamint az egykor innen indult, boldogulásukat vidéken vagy külföldön megtalált hajdani dusnokiak összejöjjenek, és egy hétvégét együtt, vidáman töltsenek, rokoni szálakat fűzzenek szorosabbra, barátságokat ápoljanak. Fontos cél a rác nemzetiségi hagyományok, a népi táncok, a népzene, népdalok felelevenítése, ápolása, Dusnok nemzetiségi csoportjainak bemutatkozása. Mindkét napon fő műsorszámként helyi, vidéki és külföldi

énekkarok, tánccsoportok és zenekarok lépnek fel. Napközben a főzési lehetőség biztosított, ezenkívül gyermek és felnőtt programokkal készülnek a szervezők. Esténként bál várja a szórakozni vágyókat. Az éneket, a zenés-táncos hangulatot emelik a nemzetiségi jellegű ételek kóstoltatása a *Kacsafesztivál* keretében.

Szintén hagyományőrzési, értékközvetítési céllal hívta életre az Önkormányzat 2006-ban a *Rác Fonó* rendezvényt. A szervezők minden évben régi népi eszközökkel, használati tárgyakkal, bútorokkal rendezik be a fonó helyszínét: szövőszékek, rokkák, lábbal hajtott slingelő gépek, kukoricamorzsoló és egyéb eszközök töltik meg a művelődési ház nagytermét. Ám nemcsak a régiségek kiállítása a cél, hanem a lakosság tartalmas téli estékkel való ellátása is. Az Önkormányzat szerette volna megidézni a régi idők fonójának hangulatát, ahol esténként összejöttek a dusnokiak, és munkával, beszélgetéssel, nótázással töltötték el az időt. Ennek az ötletnek az eredménye a minden év elején megszervezett Rác Fonó, ami évről évre nagyobb tömegeket vonz, és színesebb programot kínál az ide látogatóknak. Minden este forralt bor, tea, sült tök, pattogatott és főtt kukorica várja a fonóban a gyerekeket, felnőtteket, időseket. Pereg a rokka, szövik a pokrócot és a szóttest a szövőszéken, morzsolják a kukoricát. A kézműveskedés mellett minden napra jut műsor is: magyar népmeséket, rác, horvát és magyar népdalokat hallhatnak a vendégek a fellépőktől, emellett néptánc bemutató is színesíti a programot. Mindezek mellé minden napra sparhelten készítenek hagyományos ételeket: fánkot, keltkalácsot, lábatlan tyúkot, csörögéfánkot, amiből minden vendégnek jut kóstoló.

A kéthetes programot pálinkakóstoló és pálinkaverseny is színesíti. A fonó programsorozatának közepén kerül megtartásra a *Prelo*, azaz bál, ahol hajnalig rojpiák a táncot a fiatalok és az idősek egyaránt.

A lengyel-magyar barátság hagyományai Csongrád megyében (*Csongrád megyei Értéktár*)

A Csongrád megyében található lengyel emlékjelek a két nemzet rokonszenvének, s egymás iránti együttérzés maradandó és értékálló megnyilvánulásai.

Katyń-emlék kereszt: A szegedi Dóm kertjében magasodó kereszt az 1940-ben Katyńban meggyilkolt huszonötezer lengyel katonatiszt emléke előtti főhajtás. A márványtalapzaton találjuk *Korompay* Emánuel százados nevét is, aki szintén Katyńban vesztette életét, osztozva lengyel bajtársai sorsában. Továbbá kőbe vésetett *Orsós* Ferenc patológus neve is, aki részt vett abban a bizottságban, amely megállapította a vérontás időpontját, ezzel bizonyítva, hogy a több ezer tiszt életét a Szovjetunió oltotta ki. A keresztet 2010-ben állíttatta a szegedi lengyel közösség együttműködve a Szeged-Csanádi Egyházmegyével. A keresztet Galiciában lengyel tölgyfából ácsolta Bogdan *Samborski* szobrászművész.

A lengyel menekültek emléktáblája Mórahalmon: Magyarország 1939. szeptember 11-én nyitotta meg határait a lengyel menekültek előtt. Mórahalmon, az egykori Leventeképző épületében százharminc-százhatvan katonát szállásoltak el. Az emléktáblát 2009-ben, a Csongrád megyei Lengyel Év programsorozata keretében avatta fel Marcin *Sokolowski*, akkori lengyel főkonzul.

Lengyel pilóták emlékműve Ruzsán: A második világháború idején, 1944-ben az 1586. sz. Különleges Műveleti Alakulat lengyel pilótái angol felségjellel ellátott, Halifax típusú katonai szállítógépekkel vittek segítséget a varsói felkelőknek. A német légvédelem 1944. augusztus 26-án Ruzsa felett lőtt le egy ilyen repülőgépet, amelynek hétfős személyzete a helyszínen szörnyethalt. A Lengyel Köztársaság szegedi konzulátusa, valamint a Lengyel Köztársaság budapesti nagykövetsége által szervezett megemlékezésen, 2012. szeptember 28-án ünnepé-

lyes keretek között, katonai tiszteletadás mellett adták át Marek Brzózka szegedi szobrászművész alkotását. A 330 centiméter magas bronzból, acélból és kőből készült mű egy ég felé törő repülőgépet ábrázol. Az emlékművet Kiss-Rigó László, a Szeged-Csanádi Egyházmegye püspöke szentelte fel.

Lengyel pilóták emlékműve Szentesen: 1944. augusztus 1-jén a brit Királyi Légierő hat darab Halifax típusú repülőgépe indult útnak az olaszországi Brindisiből, hogy utánpótlást szállítson a varsói felkelőknek. Visszaúton a lengyel legénységgel rendelkező brit gépek egyike Szolnok környékén megsérült. Ekkor a pilóta igyekezett mielőbb a partizánok által uralt Jugoszlávia területére irányítani a repülőt, ám a szentesi Tisza-híd légvédelme lelőtte. A gép a szentesi laktanya közelében csapódott a földre. Hétfős személyzetéből ketten estek el. A Lengyel Köztársaság szegedi konzulátusa, valamint a Lengyel Köztársaság budapesti nagykövetsége által szervezett megemlékezésen, 2013. szeptember 21-én ünnepélyes keretek között, katonai tiszteletadással adták át Marek Brzózka alkotását. A rozsdamentes acéllemezekkel borított emlékmű egy négymotoros repülőgép egyik szárnyát formázza, síkja Lengyelország felé mutat. Az emlékmű talapzata egy kinyílt ejtőernyőt mintáz, a szoborhoz vezető sétány pedig egy repülőtér kifutópályáját idézi meg. A szobor alapjában elhelyezték a pilóták repülőgépének egy darabját is. Az emlékművet Kiss-Rigó László, a Szeged-Csanádi Egyházmegye püspöke szentelte fel.

Katyń-Requiem: 2015. november 8-án a szegedi Dómban került sor a Katyń–Requiem ősbemutatójára. A zenemű alkotói Király László zeneszerző és Polner Zoltán költő. A darab Gyüdi Sándor vezényletével, a Szegedi Szimfonikus Zenekar előadásában csendült fel. A Requiem egyedülálló a maga nemében, hiszen lengyel nemzeti tragédia első alkalommal jelent meg külföldi alkotók elsődleges témájaként.

2009-es Lengyel Év: A Csongrád Megyei Önkormányzat akkori elnöke, Magyar Anna kezdeményezésére a közgyűlés a 2009-es esztendőt

Lengyel Évvé nyilvánította. A szervezésben és a programok összeállításában közreműködött a Csongrád Megyei Levéltár és a Móra Ferenc Múzeum is. A programsorozat keretében nyílt meg a „*Fejezetek a magyar-lengyel barátság vészerhes éveiből (1939-1945)*” című kiállítás, emléktáblát avattak Mórahalmon, amelyet a lengyel katonáknak egykor otthont adó Leventeképző, ma Idősek Otthona falán helyeztek el. Emléktábla-avatásra került sor Magyarcsanakon is, ahol a második világháború kitörésekor szintén menedéket kaptak lengyel menekültek. A megye több pontján is nyíltak tárlatok, ezekkel is népszerűsítve a lengyel kultúrát.

Lengyel–Magyar Barátság Napja, 2012: A Lengyel–Magyar Barátság Napja ünnepségsorozatának 2012-ben Csongrád megye volt a házigazdája. A két nemzet barátságának jegyében született meg *Szyksznian Wanda* „Fekete aranykor” és *Keményffyné Krawczun Halina* „A forma rejtélye” című közös kiállítása, melyet Roman *Kowalski* lengyel nagykövet nyitott meg. Az ünnepség tetőpontja Bronisław *Komorowski*, akkori lengyel és *Schmidt Pál* akkori magyar államfő látogatása volt. A két elnök az Ópusztaszeri Történeti Emlékparkban két tölgyfacsemetét ültetett, amelyek a lengyel és a magyar nemzet jelenkori és jövőbeni barátságát hivatottak szimbolizálni.

Indoklás az értéktárba történő felvételre: Szeged és a lengyelség, Lengyelország kapcsolatai a régmúltban gyökereznek, s ezt a feltevést középkori feljegyzések is igazolják.

1444-ben *I. Ulászló* magyar király – aki Lengyelországban *III. Ulászló* néven uralkodott – Szegeden kötött tíz évre szóló békét a törökkel, amit azonban néhány nappal később megszegett. A király szomorú véget ért, a várnai csatában vesztette életét 1444. november 10-én. *Zsigmond herceg*, a későbbi *I. (Öreg) Zsigmond* (1506-1548) lengyel király szegedi látogatásairól is maradtak fenn adatok. Az általa vezetett számadáskönyvek tanúskodnak a herceg szegedi életviteléről, valamint arról, hogy a Szegeden időző herceg előtt megjelentek a pálos szerzetesek. A pálosok – az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend – 1382-ben *Opolei László* herceg hívására Lengyelhonban is megtelepedtek.

Ezek a kapcsolatok, kereskedelmi összeköttetések a későbbiekben sem szűntek meg, de a történelmi-politikai helyzettől függően hol erősebbek, hol felszínesebbek voltak. Azt érdemes megemlíteni, hogy *Herman Ottó*, Szeged országgyűlési képviselője (1879-1883 között) részt vett a lengyelek 1863-as januári felkelésében.

A XX. század hajnalán a szegedi Víztorony (Szent István tér) megalakítása az apai ágon lengyel származású építőmérnök, *Zielinski Szilárd* nevéhez fűződik.

Ezek a múltbéli kapcsolódási pontok a XX. század második felében sem szűntek meg, hanem érlelődtek, formálódtak. Amikor 1956-ban a József Attila Tudományegyetem nagyelődjében megalakult a ME-FESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége), egy lengyel diákokból álló küldöttség is részt vett az eseményen. Ne feledjük azt sem, hogy az '56-os magyar események katalizátora az év nyarán Poznańban lezajlott munkástüntetés volt!

Csongrád megye jelenleg is több szállal kötődik Lengyelországhoz, hisz testvérvárosi, gazdasági és széleskörű kulturális kapcsolatokat ápol többek között Lódz Vajdasággal. Dicséretes, hogy ezek a kapcsolatok az ifjabb nemzedékek között is egyre elevenebbek, hiszen a Tiszaparti Általános Iskola élő és erős kapcsolatot ápol Lódz város egyik általános iskolájával, amely ünnepélyes keretek között veszi fel Báthory István nevét.

Múltunk közös értékeinek megőrzése jelenünk elsődleges feladata azért, hogy ezáltal alapozzuk meg jövőnket. Az itt élő lengyelek, a lengyel-magyar barátság, de Csongrád megye szempontjából is óriási jelentőséggel bír az említett emlékjelek megyei értéktárba történt felvétele.

Nemzetiségi Nap – Terény (Nógrád megyei Értéktár)

Terény alig ötszáz fős település. A Terénybe látogató turisták megismerkedhetnek a falu gazdag szokásvilágával.

Minden év júniusában a falu szabadtéri színpadán megrendezésre kerül a Terényi Nemzetiségi Nap, ahol szlovák és német nemzetiségű együttesek is fellépnek. Évről évre egyre több szlovák, német ajkú és magyar amatőr színjátszót vonz a rendezvény, hozzájárulva ezzel a népi színjátszás hagyományának megőrzéséhez. A Nemzetiségi Nap 1976 óta a Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat és a Községi Önkormányzat közös szervezésében kerül megrendezésre. A kis település a népszokásokban és hagyományokban gazdag olyan települések egyike, ahol a felnövekvő fiatalság örömmel veszi át és őrzi a régmúlt szokásokat.

A falu kétszáz épületéből nyolcvanhárom ma is őrzi még a száz-százötven évvel ezelőtti kornak megfelelő állapotokat. A Szőlősoron tizenhárom palóc ház reprezentálja a népi építészet jellegzetességeit. A népi mesterségek művelői között találunk fafaragót, csipkeverőt, nemezelőt, kosárfonót és gyöngyfűzőt is.

Hegedűsné Bodenburg Lina pályája (Somogy megyei Értéktár)

Hegedűsné Bodenburg Lina (1836-1859) színésznőnek, az első igazi népszínműénekesnek, Kéthely szülöttének tragikusan rövid életpályája adott. A XIX. sz. közepének országosan ismert és ünnepelt színésznője volt, aki elsősorban népszínművekben szerepelt. 1854-55-ben Aradon lépett színpadra Havi Mihály-Szabó József-Gócs Ede társulatában. 1855-ben feleségül ment Hegedűs Lajoshoz. 1856-58-ban Hegedűs-Havi társulatában játszott.

Négyévi vidéki színészlét után a Nemzeti Színház szerződtette. Soha ilyen népszerű, a közönség és a sajtó által kedvezően fogadott színésze nem volt a Nemzeti Színháznak. Bájos arca, szép alakja, derűs kedélye, nőiessége meghódította a nézőket. Játékát az eredetiség és finomság ötvözte jellemezte, ha kellett, szilaj, sőt drámai is tudott lenni. Egyszerűség és kedvesség sugárzott lényéből, kicsit németes kiejtéséből, mely harmonikusan illeszkedett partnere, Füredi Mihály palócós kiejtéséhez. Csak rövid egy évig szerepelhetett a fővárosban népszínmű-énekesnőként – azalatt harminc szerepet eljátszott –, mert egy megfázás miatt huszonhárom évesen meghalt. Mindössze ötéves pályafutása alatt nagy ismertségre és népszerűsége tett szert, finom és eredeti játékát méltatta a korabeli sajtó. A budapesti Fiumei úti Sírkertben levő sírját 2004-ben Nemzeti sírhellyé nyilvánították.

Molla Szadik sírja és emlékezete (Fejér megyei Értéktár)

Molla Szadik csagatáj török (tatár-üzbég) szerzetesjelölt, aki 1862-ben a közép-ázsiai Khivában (Horezm) csatlakozott az álruhában utazó Vámbéry Árminhoz. Isztambulba érkezésükkor döntötte el, hogy Mekka helyett Vámbéryt követve Pestre jön. (A Molla Szadik név „hú szerzetes”-t jelent, a források azonban Mollah Izsák, Isaak Szadik, Kara Mollah, Csagatáj Izsák néven is szerepeltetik.)

1864-65-ben könyvtárszolgái, 1866-ban segédtiszt megbízást kapott az Akadémia könyvtárában, melyet kb. hat-hétéves megszakítással haláláig viselt. Jól használható munkatársként, egyben egzotikus jelenségként is kezelték, 1888-ban például bemutatták az Akadémiára látogató perzsa sahnak. „Élő szótárként” Szilády Áront, Hunvalvy Pált és többeket tanított a közép-ázsiai tatárok irodalmi nyelvére, könyvtári főnöke, Budenz József Khivai tatárság címmel publikálta is a tőle szerzett ismereteit. Csagatájra fordította Arany János „Rege a csodaszarvasról”

című költeményét, s más kisebb műveket is. Megnősült, gyermekei is voltak, kettőt (Iszkender és Fatime) név szerint is említ egy 1871-es hír.

Utolsó éveiben, 1888-1892 között a Ferenc József rakpart 24. sz. alatt volt az állandó lakása. Felesége (vagy élettársa) egy Fejér megyei, velencei asszony, a katolikus *Tóbiás* Anna volt, az ő révén kerülhetett Velencére, miután Korányi professzor klinikáján hosszasan kezelték szív-bántalmakkal.

Feltételezések szerint Molla Szadik jó viszonyt ápolt *Decsy* Károly lelkipásztorral, aki ötvenhárom évig volt Velence lelkésze, s akinek a jóvoltából, halálakor sírhelyet kapott a református temetőben, noha mohamedán vallását mindvégig megtartotta. (Ezt némiképp színezi a korabeli lapok híre, amely szerint Vámbéry és a török követ közbenjárására a belügyminisztérium utasította a megyei főispánt, hogy biztosítsanak az elhunyt számára, a mohamedán rítusú temetésre elkülönített sírhelyet a keresztény temető mellett.) 1892. május 22-én halt meg Velence 80. számú, a mai Polgármesteri Hivatallal szemközt, a tóparton állt (ma már lebontott) parasztházában. Mohamedán szertartással temették el a református temető Nadapi úti szélén. Temette Ibrahim budapesti bosnyák táborigazgató, katonai tiszteletadással, de sírjánál – a család kívánságára – *Decsy* Károly református lelkész is szolgált. A halotti anyakönyvezést is a református lelkész végezte.

A „török” hamarosan a velencei történetek, mesék kincskereséssel összekapcsolt, kedvelt alakjává vált, máig gyűjthetünk róla szóló (a történeti tényeket kellő nagyvonalúsággal kezelő) emlékeket. A velencei helytörténeti kutatás csak nemrég kezdett el foglalkozni Molla Szadikkal, így reményeink szerint a későbbiekben feltárhatók, pontosíthatók lesznek velencei kapcsolatai.

Sírja egy évszázada kedvelt kirándulási célpont, már az első turista-kalauzok is felhívták rá a figyelmet, a mohamedán országokból érkező vendégeket is gyakran kalauzolják el Velencére. Sírját és annak környezetét 2011-ben a Nemzeti Fórum, az Országgyűlés, a Magyarok Világszövetsége Fejér Megyei Szervezete segítségével a Velencei Református Egyházközség felújította, így méltó környezetben tekinthetik meg az érdeklődők.

A megye szlovák népdalkincse (*Komárom-Esztergom megyei Értéktár*)

Komárom-Esztergom megye területét tekintve hazánk legkisebb megyéje, de kultúrája talán a legsokszínűbb. Ezt többek között annak is köszönheti, hogy Magyarország tizenhárom elismert nemzetisége közül kilenc kisebb-nagyobb nemzetiség él évszázadok óta ezen a földrajzilag is gyönyörű és változatos tájon. A hazai szlovákság, tevékeny és békés nemzetiségként ma is tíz településen éli mindennapjait. Egy hangon, két nyelven: magyar állampolgárként, kettős identitással, szlovákul és magyarul beszélve.

A megye kulturális életének ugyanúgy része a szlovák épített környezet, a szlovák népviselet megőrzése, és nem utolsósorban a nyelv, a szlovák néphagyományban a néptánc, a fúvószena, a népszokások, így a szlovák népdalok is. Ezeket a dalokat egyrészt még elődeik, másrészt az Osztrák-Magyar Monarchia idején itt munkát kereső családok hozták magukkal. Így maradt fenn a mai napig szájról szájra, majd a technika révén a különféle hanghordozókon, kottás könyvek és imakönyvek lapjain a szlovák népdalkincs.

A megyei szlovák népdalokat hanghordozókon is megörökítették (a Bánhidai Szlovák Kórust *Ocskai* Simon, egykori bánhidai kántortanító alapította és vezette, a zenei kíséretet, az akkori Puskin Művelődési Ház szlovák zenekara biztosította, *dr. Oláh* István prímás vezetésével). A dalkör tagjai tősgyökeres bánhidaiak voltak, akik munka után, őrizve a szlovák népdalokat, amatőr csoportként felelevenítették a szüle-

iktól tanult dalokat, kiegészítve magyarországi, környékbeli szlovák népdalkinccsel.

A *Piliscsévi dalkör* és a régió néhány települése *dr. Kálmánfi Béla*, főiskolai tanárnak köszönheti a sok szép régi érték összegyűjtését, akinek *dr. Manga János*, az ELTE professzora, az MTA Zenetudományi Intézetének főmunkatársa fogta a kezét, bevezetve a szlovák népzenebe. A népdalkört *Kelec Józsefné* vezeti 1970 óta, amióta megalakult a Röpülj Páva! hatására.

Az úgynevezett vegyes csoport, a *Bánhidai Szlovák Dalkör*, a *Gerecse Népdalkör* és a *Vértesszőlősi Zimozelen Asszonykórus* egyesüléséből alakult Vértés-Gerecse néven, *Urbanics Vilmos* tanár-karnagy vezetésével. Lelkes, átélt éneklésük külön dicséretet érdemel.

Sokac Babfőző Fesztivál (*Baranya megyei Értéktár*)

Több mint két évtizede a Mohácsi Sokacok Olvasóköre tagjai augusztus első hétvégéjére szervezi meg a mohácsi népi és nemzetiségi hagyományokat felelevenítő Babfőző fesztivált, horvát kulturális és gasztronómiai találkozót. A rendezvény köszöntőkkel indul a Sokac negyed utcáiban, miközben megkezdődik hagyományos technikával az agyagedényben történő babfőzés. A gasztronómiai ízek mellett kulturális események is helyet kapnak, kézműves bemutatókkal egyetemben. A résztvevő főzők száma közel háromszáz fő.

A mohácsi sokacok fontosnak tartják, hogy hagyományaikat minél több emberhez eljuttassák, bemutassák. A mohácsi sokacbabot különleges és egyedi receptúra alapján készítik el, amit nemzedékeken át sikerült megőrizni. Ennek további megtartása, ápolása fontos célja az olvasókörműnek és a városnak.

A nagykállói régi zsidó temető és Taub Eizik Izsák csodarabbi sírhelye

(*Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Értéktár*)

Nagykálló városában található a haszid zsidóság egyik leghíresebb zarándokhelye, *Taub Eizik Izsák*, a csodarabbi nyughelye. Az 1751-ben született rabbi édesanyjával négyéves korában költözött Nagykállóba. Tehetségére már korán fény derült, így tizenöt évig tanulmányait külföldön, Morvaországban és Lengyelországban folytatta. Ezt követően visszatért a településre, ahol 1781-ben a város és egyben Szabolcs megye főrabbijává választották.

A magyarországi haszidizmus megalapítójaként személyét már életében legendák övezték. A „Szól a kakas már...” kezdetű népdalt a zsidó közösség a rabbi nótájaként ismeri, melyet *Taub Eizik Izsák* a legenda szerint két további versszakkal is kibővített. A zsidó hagyományokban a hajnalt kiáltó szárnyas a Messiás hírnöke. A kibővített magyar-héber nyelvű változatot éneklik purim ünnepén a haszidizmus követői a világ minden táján.

A rabbi nevéhez fűződik a hitközség alapszabályzatának megalkotása. Létrehozta a Talmud-Tóra Egyletet, a Szent Egyletet és a Betegeket Gyámolító Egyletet, s közel negyvenéves munkássága idején virágzott a zsidó hitközség, nőtt a város zsidó lakosságának száma.

Az 1821-ben elhunyt csodarabbi még életében kiválasztotta nyughelyét, melyet a „rég zsidó temető” főkapuja mellett jelölt ki. Híveitől azt kérte, hogy ő legyen az utolsó, akit a temetőben elhelyeznek, s csak ennyi álljon sírkövén: „Becsületes zsidó volt”. Ez a felirat olvasható a temető bejáratánál. Halálát követően közel húsz évig nem választottak új rabbit. A kállói zsidóság új temetőt is nyitott későbbi halottai számára, ezzel is tiszteletben tartva a csodarabbi emlékét.

(A csodarabbi [cádik] olyan vallási vezető, akit hívei felruháznak a csodatevés képességével, s meggyőződéssel, példákkal állítják, hogy imádkozásával betegségeket gyógyít, hitével és bölcsességével veszedelmeket hárít el, s rendelkezik a jövőbe látás képességével is, mindezekért messzi helyekről is sokan zarándokolnak el hozzá – *a szerk.*)

Nagykállóban két zsidó temetkezési hely is található. A nagybalkányi úton az úgynevezett régi temető, a Dózsa György úton pedig az új. A temetőket kb. háromszázötven-négyszáz éve nyitották meg. A régi temetőben a legutolsó temetés 1821-ben történt, a zsidó időszámítás szerint 5581-ben, amikor meghalt Taub Eizik Izsák, a csodarabbi. Nyughelyéhez a világ minden tájáról zarándokok ezrei érkeznek, hogy leróhassák kegyeletüket a nagy cádik előtt. A nagykállói régi zsidó temető így a haszidizmus követőinek búcsújáró helyévé vált.

Rácz Aladár életműve (*Jász-Nagykun-Szolnok megyei Értéktár*)

Rácz Aladár (Jászapáti, 1886. febr. 28. – Bp., 1958. márc. 28.): cimbalomművész, Kossuth-díjas (1948), érdemes művész (1952), kiváló művész (1953). Cigányzenész családból származott. Jászberényben és Budapesten cigányzenekarokban játszott. Tagja volt 36. Rácz Laci zenekarának is. 1910-től Párizsban, 1914-től Svájcban magyar, majd francia cigányzenekarokban játszott.

Az I. világháború alatt Svájcban megismerkedett Ernest Ansermet karmesterrel, Jaques Dalcroze-zal, Igor Sztravinszkijjal, akik felfigyeltek játékára, művészetének tökéletesítésére ösztönözték és a komolyzene irányába terelték. Sztravinszkij cimbalmozni tanult tőle, s komponált is erre a hangszerre. 1926-ban Lausanne-ban adta első önálló cimbalomhangversenyét.

Koncertútjai során szinte egész Európát bejárta. 1927-35-ben Franciaországban élt, 1935-ben tért vissza Magyarországra. Budapesten 1937-ben a Nemzeti Zenede, 1938-tól haláláig a budapesti Zeneművészeti Főiskola tanára volt, ahol számos kitűnő tanítványt nevelt. A cimbalomjátékot tulajdonképpen ő emelte művészi színvonalra, a cimbalom általa lett hangversenyhangszer. Barokk és preklasszikus mesterek főként csembalóra írt műveit adta elő többnyire felesége, Yvonne Barblan zongorakíséretével.

Poncichter (gazdapolgár) hagyományok – gazdapolgár-negyed

(*Győr-Moson-Sopron megyei Értéktár*)

Sopron város szőlőtermelő lakossága a század végére kezdte el megkülönböztetésül a „Wirtschaftsbürger” titulust használni, akkor, amikor a XVIII. század folyamán a jelentős betelepülések hatására megkétszereződött a város lakossága. A szőlőműves réteg mind társadalmilag, mind gazdaságilag tagolt volt. Az előre jutott, megerősödött és ezáltal öntudatosabb rétegek igyekeztek magukat az alacsonyabb rétegektől elhatárolni, így a szőlőtermelőből először Wirtschaftsmann, majd bürgerlicher Wirtschaftsmann, végül pedig Wirtschaftsbürger lett.

A XIX. század elejére kialakult a polgárjoggal, és vagyonnal, első sorban ingatlanokkal rendelkező szőlőműves réteg: a gazdapolgárság. A megnevezés a teljes XIX. század során használatos volt, így a dualizmuskori hagyatéki leltárak is megkülönböztetik az őstermelők között a gazdapolgárokat és a szőlősöket. A poncichter, vagy ponzichter elnevezés kötődik ehhez a réteghöz, de nem egyenlő vele. Ha csak a szó értelmét nézzük, akkor olyan németajkú szőlőművesekről van szó, akik a szőlőskertekben a sorok között babot termeltek. A bab, ugyanis nem árnyékolta be a szőlőt, a szüretet sem zavarta és egy szintén

nem elhanyagolható szempont: az így megtermelt bab után nem kellett semmilyen adót fizetni. Bár az ilyen fajta babtermelés az ország más vidékein is előfordult, például a somogyi német falvakban, ez mégis csak a soproni borvidék egyik jellegzetessége. Vagyis ez a kategória nem társadalmi vagy vagyoni alapú, hanem egy a szőlőművelést kiegészítő tevékenység alapján kategorizál.

A soproni ponzichterek döntő szerepet játszottak a soproni északnyugati városrész (gazdapolgár negyed) arculatának kialakulásában, hangulatának megteremtésében. Sajátos életmódjuk, szokásaik, étkeik alapján (nem beszélve borukról) jellegzetes, és a város határain túl is ismert csoportot alkotnak. A szó a XIX-XX. századforduló környékén jelent meg. A nevet nemcsak Sopronban használták, hiszen akár Kőszegen is találkozhatunk vele.

Városlódi Német Nemzetiségi Tájház (Veszprém megyei Értéktár)

Városlőd, az egykori „Leweld” falu a középkorban egyházi birtok volt, központjában karthauzi kolostor állt. A település azonban a török hódoltság következtében a XVI. században teljesen elnéptelenedett.

A lakatlan terület újraneépítése érdekében gróf *Eszterházy* Imre, veszprémi püspök felhívására az 1700-as évek elején katolikus német családok érkeztek Városlódra és a Bakony más településeire. A betelepülők magukkal hozták és továbbéltették anyanyelvi közösségük jellemzőit, amely ma is megmutatkozik a település, a telkek elrendezésében, munkakultúrájukban, az emberélet fordulói, az egyházi esztendő szokásaiban egyaránt.

Az 1980-as évek elején néhány lelkes lokálpatrióta az akkori helyi vezetéssel úgy döntött, hogy tájházat alakít ki a még meglévő értékek bemutatására. A Kossuth u. 1. sz. alatt álló törpeoszlopos, mellvédés tornáccal ellátott, bolthajtásos belső terű, szarufás szerkezetű ház a bakonyi német építészet jellegzetes példánya, műemlék jellegű épület. A belső térben a Veszprém megyei német nemzetiségiak által használt, a XIX. század elején, a XX. század második felében készült berendezési tárgyak, bútorok, használati eszközök, viseletek láthatók. A kézműves műhelyekben használt munkaeszközök, szerszámok ugyancsak megtekinthetők. A tájház egyik szobájában a híres városlódi kerámiákból összeállított kiállítás található.

A Városlódi Német Nemzetiségi Tájház azonban nem csupán múzeumi bemutatóhely, hanem az élő-éltető hagyományápolás helye, az értékek őrzésének és átörökítésének kiemelkedően szép példája.

(h)

